

Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu Adlı Eserdeki Bilgilerin Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a Aidiyeti Problemi

Abdullah ÇOLAK

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Prof. Dr., Hitit University Faculty of Theology Department of Islamic Law
Çorum/TÜRKİYE
abdullahcolak@hitit.edu.tr | orcid.org/0000-0003-1536-8046

Muhammet Fatih KİRENCİ

Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Res. Assist., Hitit University Faculty of Theology Department of Islamic Law
Çorum/TÜRKİYE
muhammetfatihkirenci@hitit.edu.tr | orcid.org/0000-0002-0901-907X

Özet

İlmi araştırmalarda isnat sistemi, kültür ve medeniyetin aktarımında tarih boyunca önemli bir yapıtaş olmuştur. Hangi kesime hitap ederse etsin, araştırma neticesinde ortaya konan bilgilerde yazarın kendi değerlendirmeleri dışında farklı kaynaklardan bilgi aktarımı yapması durumunda dipnot gösterimi son derece ciddi bir husustur. Bu noktada araştırmacıların kendi değerlendirmeleri ile aktardığı bilgilerin karışmaması açısından dipnot gösterimine dikkat etmeleri gerekmektedir. Dipnot gösterimi sırasında bazen bilgi aktarımında bulunulan eserde verilen dipnot kontrol edilmeden aynen tekrarlanmakta ve yanlış bilgilere yer verilmektedir. Bazen de kendisine atf

Geliş/Received: 27.09.2023 | **Kabul/Accepted:** 23.12.2023 | **Yayın/Published:** 30.12.2023

Atf/Citation: Çolak, Abdullah – Kirenci, Muhammet Fatih. “Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu Adlı Eserdeki Bilgilerin Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a Aidiyeti Problemi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (Aralık 2023), 95-119./Çolak, Abdullah – Kirenci, Muhammet Fatih. “The Problem of Attributing the Information Found in Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology to Muhammed Hamdi Yazır”. *Journal of Islamic Law Studies* 42 (December 2023), 95-119.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1367509>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Abdullah ÇOLAK – Muhammet Fatih KİRENCİ | CC BY-NC-ND 4.0 International

yapılan kaynak çalışma, derleme veya çeviri ise eserdeki bilgilerin sağlanması yapılamamaktadır. Bununla birlikte tek nüshalı eserlerde ise bilgilerin doğruluğu tespit edilemediği için aktaran kişiye güvenerek neşirde yer alan bilgilere esas müellifin ifadeleriymiş gibi aynen yer yerildiği görülmektedir.

Bu makalede Eser Neşriyat tarafından yayımlanan ve Elmalılı Hamdi Yazır'a ait olduğu ifade edilen *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* isimli eser üzerinden yukarıda zikrettiğimiz hususlara dikkat çekmeye çalışılmıştır. Güllü tarafından yapılan neşir, bugüne kadar pek çok kitap ve makalede kaynak olarak gösterilmiştir. Eserin hikayesine bakıldığında Elmalılı tarafından el yazması hâlinde bulunan ve yarım kaldığı anlaşılan fıkıh ansiklopedisi çalışması hüviyetindeki *İslam Hukuk Kâmusu* isimli eserin Sıtkı Güllü tarafından neşre hazırlandığı ve beş cilt olarak *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* adıyla 1996 yılında Eser Neşriyat tarafından yayımlandığı görülmektedir. Yayına hazırlayanlar olarak 1,3,4 ve 5. ciltte Sıtkı Güllü'nin, 2. ciltte ise Av. Ayhan Yalçın'ın ismi yazılmıştır. Elmalılı merhumun yarım kalmış eseri incelendiğinde belki bir cildi bile aşmayacağı öngörülürken Eser Neşriyat tarafından yayımlanan eserin beş cilt ve 2500 sayfalık hacme sahip olması dikkat çekicidir. Bu noktada yayımlanan eserin Elmalılı'nın *İslam Hukuk Kâmusu*'nu aştığı, pek çok eklemeler içerdiği ve yepyeni bir neşir olarak yayımlandığı anlaşılmaktadır. Eseri incelediğimizde de hangi ifadelerin Elmalılı'ya hangi ifadelerin neşre hazırlayanlara ait olduğu anlaşılammamaktadır. Ayrıca eserin kapağında Elmalılı merhumun ismine yer verilmesi, araştırmacılar nezdinde eserin tamamıyla Elmalılı'ya ait olduğu zannı uyandırmaktadır. Nitekim akademik çalışmalarda sık sık eserdeki yer alan bilgilerin Elmalılı'ya ait *İslam Hukuk Kâmusu*'nda geçtiği düşünülerek atıf yapıldığı tespit edilmiştir.

Makalede öncelikle Elmalılı'nın yarım kalan eseri *İslam Hukuku Kâmusu* tanıtılmış ardından Eser Neşriyat tarafından yayımlanan *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* eseri incelenmiş, son olarak da eserdeki ifadelerin Elmalılı merhuma aidiyet problemini yansıtan gerekçelere sırasıyla yer verilmiştir. Makale içerisinde pek çok yerde Elmalılı'nın *İslam Hukuk Kâmusu*'nun orijinal nüshasından metinlere yer verilmiş ve iki eser arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak Eser Neşriyat tarafından yayına hazırlanan *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* isimli çalışmanın tekrar gözden geçirilmesi; Elmalılı'ya ait olan bilgiler ve onun eserinde işaret ettiği yerlerden alınan bilgilerin açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Sadece ismi tespit edilen maddeler yayına hazırlayanlar tarafından yazılacaksa bu da ayrıca belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Hukuk Tarihi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İslam Hukuk Kâmusu, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu.

The Problem of Attributing the Information Found in Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology to Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Summary

The system of citation in academic research has been an important pillar in the transmission of culture and civilization through history. Regardless of the segment to which it aims to appeal, footnote citation is a very serious issue in the case of transferring information from different sources other than the author's own opinions in the information obtained as a result of the research. At this point, researchers should pay attention to footnote citations in order not to interfere with their own opinions and the information they transmit. During footnote citation, sometimes the footnote given in the cited work is repeated again without being checked and incorrect information is mentioned. Sometimes, if the cited source is a collection or translation, the information in the work cannot be verified. In addition to this, in single-copy works, since the accuracy of the information cannot be determined, it is observed that the information in the edition is included exactly as if it were the phrases of the original author.

In this article, an aim has been made to draw attention to the above-mentioned issues through the work titled *Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology*, which was published by Eser Neşriyat and which is attributed to Elmalılı Hamdi Yazır. The Güllü edition has been cited as a source in many books and articles to date. Looking at the story of the work, it is seen that the work titled *Dictionary of Islamic Law*, which was left as a manuscript by Elmalılı and was understood to be unfinished, was prepared for publication by Sıtkı Güllü and published in five volumes in 1996 by Eser Neşriyat under the title of *Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology*. The names of Sıtkı Güllü in volumes 1,3,4 and 5 and Av. Ayhan Yalçın in volume 2 are written as the publishers. Examining the unfinished work of the Elmalılı, it is noteworthy that the work published by Eser Neşriyat has five volumes reaching about 2500 pages, while it was predicted that Elmalılı's unfinished work would not even exceed one volume. At this point, it is understood that the published work exceeds Elmalılı's original *Dictionary of Islamic Law*, contains many additions, and was published as a completely new edition.

Analyzing the work, it is not clear which terms belong to Elmalılı and which terms belong to the publishers. In addition, the fact that the name of the Elmalılı is mentioned on the cover of the work gives the researchers the misconception that the work belongs entirely to Elmalılı.

In the article, first of all, Elmalılı's unfinished work, *Dictionary of Islamic Law*, is introduced, then the work published by Eser Neşriyat, *Alphabetical Dictionary of Islamic Law*

and Fiqh Terminology is analyzed, and finally, the reasons reflecting the problem of the attributing the statements in the work to the Elmalılı are presented. In many places in the article, texts from the original copy of Elmalılı's Dictionary of Islamic Law are included and the differences between the two works are pointed out.

As a result, the work titled Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology, which was prepared for publication by Eser Neşriyat, should be completely revised again and the information belonging to Elmalılı and the information taken from the places he pointed out in his work should be clearly stated. If certain determined terms will be written by the publishers, this should also be clearly stated.

Keywords: Islamic Law, History of Islamic Law, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazir, Dictionary of Islamic Law, Alphabetical Dictionary of Islamic Law and Fiqh Terminology.

Giriş

İlim, doğru düşünme üzerine kurulu sistematik bilgi edinme sürecidir. İlmî gerçeklere ulaşma araştırma ile mümkün olabilmektedir. Araştırma ise bilginin tespit edilmesi, geliştirilmesi ve doğruluğunun kontrol edilmesi için harcanan çabadır. İlmî gerçeklere ulaşmanın yolu araştırmanın metodu kadar o araştırmada kendisinden yararlanılacak kaynakların güvenilirliğinden geçer.

Bilimsel bir çalışmada yazarın kendi yorum ve değerlendirmeleri dışında düşüncesini desteklemek amacıyla başka düşünürlerin fikirlerine de çalışmasında kaynaklarıyla birlikte yer verir. Aktarılan bilginin kaynağını göstermesi açısından dipnot çok önemlidir. Dipnot, bir yazıda cümle dışı bilgi vermek veya kaynak belirtmek amacıyla işaret konularak sayfa altında kaydedilen bilgi demektir.¹ Dipnot, yapılan ilmi çalışmalarda bir fikri ortaya koyar, bir tezi savunur veya bir meseleyi tahlil ederken bir bilginin başka kaynaktan ya aynen veya yorumlayarak dolaylı aktarımında yararlanılan kaynakların referansını metnin alt kısmında vermektir. Diğer bir ifade ile bilgi kaynaklarını göstermektir. Ayrıca dipnot, ikinci derecede önem arz eden bilgilerin aktarıldığı ve gerekli bazı açıklamaların yapıldığı yer olarak da ifade edilebilir.²

Ağırman'ın ifadesine göre dipnot gösterimi, bilimsel araştırmalar neticesinde ortaya konan ilmi mahsuller için vazgeçilmez bir yöntemdir.³ Bu husus iki açıdan önemlidir. Birincisi; okuyucunun yazarın hangi kaynaklardan yararlanarak böyle bir çalışmayı ortaya koyduğunu görmesi, gerektiğinde daha geniş bilgi için atıf yapılan

¹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 285.

² Cemal Ağırman, "İlimi araştırmalarda Dipnot Gösterimi Üzerine (Ayat-Hadis Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (2004), 133; Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 194-195.

³ Ağırman, "İlimi araştırmalarda Dipnot Gösterimi Üzerine (Ayat-Hadis Örneği)", 133.

çalışmalara başvurmasını sağlamaktır. İkincisi ise; ilmi usullere uygun olarak hazırlanmış ifade edilen çalışmanın güvenilir olup olmadığının anlaşılmasıdır.

“İlmi bir gelenek ve ahlaki bir davranış olmasının yanı sıra, aynı zamanda ilmi bir kural olan dipnot gösteriminin amacı; nakledilen bilgiyi ilk sahibine dayandırmak, bilginin güvenilirliğini ortaya koymak, birebir alıntılarının yerlerini göstermek, daha detaylı bilgi edinmek isteyenlere mevcut bazı bilgi kaynaklarına müracaat etme imkânı sunmak ve netice itibarı ile dipnotta verilecek bilgi vasıtasıyla en kısa yoldan bilginin asıl ve ilk kaynağına yahut da iktibas edildiği kaynağa ulaşma imkânı sağlamaktır.”⁴

İlmi çalışmada verilen bir bilgi yazarın kendisine ait değil de bir başkasının fikri ise alıntı yapılan bilginin kaynağı doğru olarak verilmelidir. Çünkü yapılan atıf okuyucuyu geniş bilgi için o kaynağa yönlendirme yanında aktarılan bilginin gerçekten doğru olarak aktarılıp aktarılmadığını test etme imkânı da tanımaktadır. Örneğin tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlarda yapılan ilmi çalışmalarda başvuru kaynaklarından arasında yer alan İmam Buhârî'nin (ö.256/870) *el-Câmiu's-sahîh* isimli hadis kitabıdır. Bu kitaba onlarca şerh, haşiye ve muhtasar yazılmıştır. Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö.893/1488) *et-Tecrîdü's-sarîh*'i, *Sahîh-i Buhârî*'nin en meşhur muhtasarlarından biridir. İşte bu çalışma iki bilim adamı tarafından *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Fihrist ile birlikte 13 cilt hâlinde basılan bu eserin tercüme ve şerhinin ilk üç cildi 1928 yılında Babanzâde Ahmed Naîm (1872-1934), diğer ciltleri ise Kâmil Miras (1875-1957) tarafından yapılmıştır.⁵

İlmi bir çalışma yapan herhangi bir araştırmacı, *Tecrid-i Sarîh*'e atıfta bulunacak olsa ve örneğin bu eserin 2. cildinden bir bilgiyi kaynak gösterirken “Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarîh*...” şeklinde verecek olsa okuyucuya yanlış bilgi vermiş olur, çünkü bu eserin ilk üç cildini tercüme ve şerh eden Babanzâde Ahmed Naîm'dir. Üçüncü ciltten sonrasını ise Kâmil Miras tercüme ve şerh etmiştir. Bu sebeple üçüncü ciltten sonraki herhangi bir ciltten bilgi aktarılırken Kâmil Miras yerine Babanzâde Ahmed Naîm diyecek olsa yine aynı hata tekrarlanmış olur. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu makaleyi kaleme almamızın amacı, Elmalılı merhumun metrukâtı içerisinde el yazma hâlinde bulunan ve yarım kalmış fıkıh ansiklopedisi çalışmasının orijinal nüshası da kullanılarak *Eser Neşriyat* tarafından beş cilt olarak *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* adıyla yayımlanmış olmasıdır. Yayına hazırlanan bu eser bugüne

⁴ Ağırman, “İlmi araştırmalarda Dipnot Gösterimi Üzerine (Ayet-Hadis Örneği)”, 134.

⁵ İsmail Lütfi Çakan, “Babanzâde Ahmed Naim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/376; Ahmet Naîm, *İslam Ahlakının Esasları*, haz. Recep Kılıç (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 13; Hüseyin Hansu, “et-Tecrîdü's-Sarîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/251-252.

kadar pek çok kitap ve makale gibi ilmi çalışmalarda kaynak gösterilmiştir. Oysa ileride açıklanacağı üzere Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hazırlamaya başladığı ancak çeşitli nedenlerle tamamlayamadığı yarım kalan eser, neşre hazırlayanlar tarafından çok fazla tasarrufta bulunularak beş cilt hâlinde hazırlanıp yayımlanmıştır. Bu çalışmanın en iyimser ihtimalle 2/5'i Elmalılı Muhammed Hamdi'ye ait geriye kalan 3/5'lük kısmını oluşturan bilgiler ise eserin yayına hazırlanmasını sağlayanlara aittir. Dolayısıyla maddelelere ait bilgilerin büyük bir kısmı Elmalılı'ya ait değildir. Araştırmacı bu durumu bilmediğinden atıfta/aktarımda bulunurken bütün bilgilerin Elmalılı merhuma aitmiş gibi zannedip kaynak göstermektedir. İşte bu çalışmanın amacı böyle bir yanlışa dikkatleri çekmektir.

1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmî Şahsiyeti

Antalya'nın Elmalı ilçesinde 1878 yılında dünyaya gelen Muhammed Hamdi Bey, İstanbul'da çeşitli medreselerden icazet aldı. Doğum yerine nispetle Elmalılı şeklinde tanınmaktadır. Uzun yıllar süren tahsil hayatında İslami ilimlerdeki vukufiyetini derinleştiren Elmalılı, sadece temel İslami alanlarda değil aynı zamanda felsefi düşünce ve pozitif ilimlerde de temayüz edebilmiş çok yönlü bir şahsiyettir. Elmalılı'nın araştırma alanlarını tefsir, fıkıh usûlü, fûrû-ı fıkıh, felsefe ve mantık şeklinde sıralamak mümkündür.⁶

Elmalılı'nın eserlerine bakıldığında ilk olarak *Hak Dini Kur'ân Dili* isimli meşhur tefsirinden bahsedilebilir. Müellif 48 yaşında yazmaya başladığı bu eserini on iki senede tamamlayabilmiştir. Eser 1935-1938 yıllarında ilk kez Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde basılmıştır.

Müellifin *İrşâdü'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkâf* isimli vakıf hukuku alanında bir eseri bulunmaktadır. 1914-1915 tarihlerinde taş baskı olarak İstanbul'da basılan eser, Mülkiye Mektebi'nde okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabıdır. Müellifin *H. Muhammed'in Dini İslâm* isimli bir risalesi bulunmaktadır. Eserin içeriği Anglikan Kilisesi'nin sorularına Şeyhülislâmlık adına verilen cevaplardan oluşmaktadır. Elmalılı'nın bir diğer çalışması ise *Metâlib ve Mezâhib*'dir (İstanbul 1341). Fransız felsefe tarihçisi Paul Janet ve Gabriel Sealles tarafından yazılan *Historia de la philosophie* adlı eserin tercümesidir. Dâru'l-Fünûn Felsefe tarihi hocası Muhammed Emin, Daru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuasında (1339/1923 Matbaa-i Âmire İstanbul, 3, sy. 2-3, s.160-174) “İki Eser-i Felsefi

⁶ Elmalılı'nın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/57/62; Abdullah Çolak, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri* (Antalya: Yazar Ofset Matbaacılık, 2012).

Münasebetiyle” başlıklı makale yayınlamış ve bu tercümenin felsefe öğrenmek isteyenlere faydalı olup olmadığı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Elmalılı'nın ifadesi ile;

“Zamanımıza kadar gelen garb cereyan-ı felsefisine vukuf-u küllimizi bu eserin tekeffül edeceğini ve bunu okuyarak ulema-i İslâm'ın efkâr-ı garbiyyeyi müteferrik ve-sait içinde taharri etmekten müstağni kalacaklardır...”⁷ şeklinde övgüyle söz ettiği *Tahlîl-i Târîh-i Felsefe* isimli eser için kaleme aldığı mukaddime ile birlikte tahlil ve tenkit mahiyetinde yer verdiği geniş dipnotları felsefe açısından oldukça önemli görülmektedir.⁸

Bu eserin baş tarafına koymuş olduğu kırk sayfalık “*Dîbâce*” Muhammed Hamdi Yazır'ın tefekkürünün derinliğini, ufkunun genişliğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Bir din âliminin ve din mütefekkirinin devrine ve akranlarına göre farkını gösterdiği için, yazıldığı günden beri üzerinde önemle durulmuş bir yazıdır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın yukarıda zikrettiğimiz bu eserlerinin yanı sıra *Beyânü'l-Hak, Sebîlü'r-Reşad ve Ceride-i İlmiye* gibi dergilerde yayınlanan pek çok makalesi bulunmaktadır.

Elmalılı, kendi zamanının hukuk fakültesi kabul edilen Mekteb-i Nüvvâb ve Mekteb-i Kudât'ta fıkıh dersleri, Mülkiye Mektebi'nde vakıf ve mantık, Mederesetü'l-Mütehassısîn'de fıkıh usulü dersleri vermiştir.⁹

Müellifin bu uzun soluklu ilmi hayatında basılmamış veya tamamlanmamış eserleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında tefsirinde atıfta bulunduğu *Usûl-i Fıkıh* isimli eseri, yarım kaldığı bilinen ve makalemizin konusunu oluşturan *İslâm Hukuku Kâmusu* isimli eseri, eksik bir Divân'ı, *İstintâcî ve İstikrâh Mantık* isimli basılmamış tercüme eseri, Suri mantığa ait basılmamış ders kitabı, mezhepler arası mukayeseli *Abdest Risâlesi* –ki bu *Kamus*'un ilgili maddesi için hazırlamış olma ihtimali de vardır- ve Rüy'yetullah hakkında basılmamış bir makalesi bulunmaktadır.¹⁰

Bu makalede Elmalılı'nın yarım kalan eserlerinden *İslâm Hukuku Kâmusu* üzerinde durulacaktır. Sıtkı Gülle tarafından neşre hazırlanan ve Elmalılı'ya ait *İslâm*

⁷ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, 11/11, 62.

⁸ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, 11/62.

⁹ Menderes Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 215.

¹⁰ Abdullah Çolak, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu (Hak Dini Kur'an Dili Bağlamında)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 40-41.

Hukuku Kâmusu'nun latinize hâli olduğu belirtilen “*Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*” isimli eserin Elmalılı'ya aidiyeti inceleneyecektir.

2. Metrukât İçerisinde Bulunan Yarım Kalmış Bir Eser: *İslam Hukuku Kâmusu*

Elmalılı'nın gerek tefsiri gerek diğer çalışmaları üzerinde detaylı çalışmalar yapıldığında onun İslam hukukuna vukûfiyetinin sathi düzeyde olmayıp derinliği yüksek bir hukuk bilgisine sahip olduğu görülmektedir. Elmalılı'nın bu yönünü çok iyi bile Prens Abbas Halim Paşa'nın (1866-1934) Elmalılı Hamdi Yazır'ı teşvik etmesi sonucunda döneminde ve sahasında çok önemli bir eksiği tamamlamak amacıyla *İslam Hukuku Kâmusu* kaleme alınmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın metrukâtı içerisinde yer alan bu eser, farklı sebeplere binaen yarıda kalmıştır.¹¹ Bu sebeplerden biri olarak tefsir yazımına başlaması gösterilmektedir. Bu müellif nüshasının istinsah edilmiş başkaca bir nüshası da bulunmamaktadır. Bu sebeple eserin ana nüshaya bağlı kalınarak latinize şeklinin tekrar yayımlanması gerekmektedir. Aksi hâlde müellifin söylemedikleri ona isnat edilmiş olacaktır.

“İlmi, müelliflerin eserlerinin kalemlerinden çıkmış olan şekilleriyle istifadeye sunulmalarını gerektirir. Kitaplar üzerinde ilmi bir tetkik yapmak için her şeyden önce onların yazarlarının ifadeleri ve cümleleri olması gerekir. Sonradan eser üzerinde vuku bulan de-ğişmelerden ve farklılıklardan dolayı müellife hata veya sevap (isabet) isnat edilemez.”¹²

Bu bakımdan yazarın görüşünün nakledilmesi veya verilen bilginin onaylanması ya da tenkit edilebilmesi ancak orijinal bilginin doğru olarak yazara ait olduğunun tespiti ile mümkündür. Aksi hâlde yazara ait olmayan bilgi onun fikri ve düşüncesi gibi nakledilmiş ve yöneltilecek eleştiri de haksız yere yapılmış olur.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın *İslam Hukuk Kâmusu* adlı yarım kalan eseri “آباء” maddesi ile başlayıp “يوم نشور” maddesi ile sonlanmaktadır. Toplamda 4378 madde ve 341 sayfa- dan oluşmaktadır. Bu maddelerin 1578'ine müellif tarafından madde ismi tespit edilme- sine rağmen açıklama yazılmadığı görülmektedir. Açıklama olmayan maddeler de aynı zamanda o madde ile ilgili bilgi nakletmek için başvurulacak kaynak da zikredilmemek- tedir.

¹¹ Necmi Atik, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İslâm Hukuk Kâmusu ve Âdem Maddesi'nin Tahlili”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2017), 66.

¹² İhsan Bulut, *Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'a Ait Yayınların Tetkiki (İnceleme-Metin)* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 58.

❖ Örnek-1

[Orijinal nüsha, sayfa 271]

محاکم

محاکمه

محال

Yukarıda orijinal metinden örnek olarak verilen *Mahâkim*, *Muhâkeme* ve *Muhâl* (محاکم, محاکمه, محال) kelimeleri hakkında Elmalılı hiçbir açıklama yazmamışken Sıtkı Gülle tarafından yapılan çalışmada;

“Mahâkim (محاکم): mahkeme kelimesinin çoğuludur.”¹³

“Muhâkeme (محاکمه): Müddeî'nin (davacının), müddeâ aleyhi (davalıyı) hakim huzuruna davet ederek kendisiyle mürâfaa ve muhâsamada bulunmasıdır.”¹⁴

“Muhâl (محال):

1) Mümkün kelimesinin zıddı, karşıtıdır, imkânı düşünülemez şey demektir. Muhâl iki nevidir: a) Aklî muhâl, ..., b) Şer'î muhâl, ...,

2) Muhâl: Fıkıhta havaleyi alan kimse olarak geçer. Ancak yaygın olan şekli “muhâlün leh”tir ve Mecelle’de bu ikinci şıkkı kullanılmıştır bu anlamda “muhâl” lafzı da kullanılır.”¹⁵

şeklinde açıklamalar yazılmıştır ki, bunların hiç biri doğrudan Elmalılı’ya ait değildir.

Bir kısmı yukarıda görüleceği üzere eserin neredeyse 1/3'ten fazlasının sadece madde ismi yazılarak boş bırakılmıştır. Toplam 4378 maddenin 95'inde ise açıklamanın hangi kaynaktan alınacağı noktasında eser notu düşülmüştür.

¹³ Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1997), 3, 384.

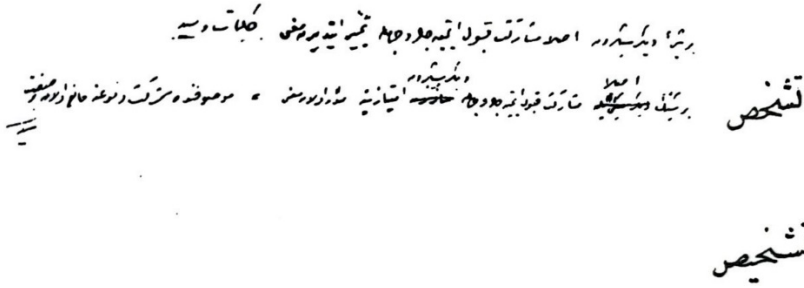
¹⁴ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 3, 427.

¹⁵ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 3, 428.

Eserin ilk 200 sayfasında yer alan 2601 maddenin 2573'ü hakkında açıklamalar kaleme alındığı görülmektedir. Aynı şekilde pek çok madde hakkında daha geniş bilgilerin elde edilebileceği kaynaklar zikredilmektedir. İlk 200 sayfalık kısımda sadece 6 maddeye dair herhangi bir açıklama yazılmaksızın bilgilerin elde edilebileceği kaynağa yer verilmiştir. Bu maddelerden 22'sinde ise maddenin sadece ismi yazılmış ancak açıklama ve geniş bilginin yer aldığı kaynak adı zikredilmemiştir.

❖ Örnek-2

[Orijinal nüsha, sayfa 78]

Yukarıdaki görselde yer alan *Teshhis* “تشخيص” maddesinde herhangi bir açıklama yapılmadığı gibi bu konuda başvurulacak kaynak eser hakkında da bilgi verilmemiştir. Buna rağmen neşirde bu kelime ile ilgili altı satırlık açıklama yazılmıştır.¹⁶

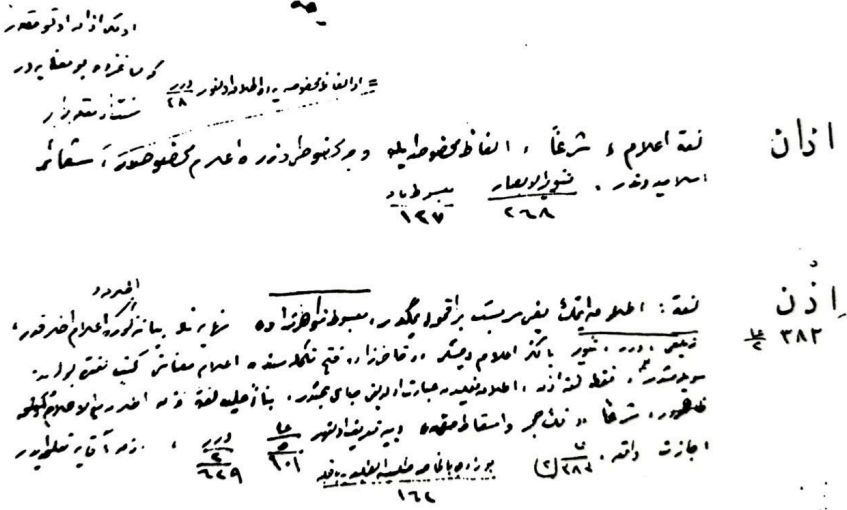
Eserin 201 ila 341 sayfaları arasında ise toplam 1777 madde yer almaktadır. Bunlardan 139'una açıklama yazılmış, 73'üne ise sadece bilginin alınacağı kaynak yazılmıştır. Geriye kalan 1565 maddenin ise sadece ismine yer verilmiş, açıklama veya kaynak zikredilmemiştir.¹⁷

¹⁶ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 5, 338.

¹⁷ Çolak, *Elmalı Muhammed Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, 43-44.

❖ Açıklama yapılan ve kaynak zikredilen madde örneği:

[Orijinal nüsha, sayfa 18]

Görüldüğü üzere *Ezân* ve *İzin* maddelerinde hem açıklama yapılmış hem de kaynak zikredilmiştir. Madde açıklamasının sonunda Serahsî'nin *el-Mebsût*'una ve Şürûn-bülâlî'nin *Nuru'l-İzâh* adlı eserlerine atıf yapıldığı görülmektedir.

❖ Açıklama yapılan ancak kaynak zikredilmeyen madde örneği:

[Orijinal nüsha, sayfa 28]

استیجار عقد اجاره ایله برعینک تنقیته مالک اولمه، کرایه قوتومه
استیذان اذنیته

Yazma nüshada bulunan *İstîcâr* maddesine “Akd-i icâre ile bir ‘aynın menfaatine mâlik olmak, kira ile tutmak”¹⁸, *İstîzân* maddesine ise “İzin istemek” şeklinde açıklama yapılmış ancak geniş bilgi alınacak kaynak zikredilmemiştir.

¹⁸ İstîcâr ile ilgili Elmahlî'ya ait orijinal metinde sadece yukarıda verilen bilgi mevcutturken Ayhan Yalçın tarafından bu maddeye iki sayfa bilgi yazılmıştır. Dolayısıyla yukarıda latinize edilen metin dışındaki bilgiler Elmahlî'ya ait değildir. Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 2/528-529.

❖ Açıklama yapılmayıp sadece kaynağın zikredildiği madde örneği:

[Orijinal nüsha, sayfa 262]

مباح
بابت
مبادی

Yazma nüshada *Mübâh* maddesine açıklama yazılmadığı ancak Şâtıbî'nin el-*Muvâfakât* isimli eserine cilt ve sayfa numarası (I, 56) verilerek atıf yapıldığı görülmektedir.

Yukarıda açıklanan örneklerde görüldüğü üzere Elmalılı Hamdi Yazır'ın madde-
lere kaynak verme yöntemi eserin tamamlanmamış olması ve yazılan madde üzerinde
tashih yapılamaması sebebiyle farklılaşmaktadır. Açıklama ve kaynak zikredilen mad-
delerin tashih ve son okuma sürecinden geçmemiş olması, bu hâliyle eserin henüz ta-
mamlanmadığı göstermektedir. Açıklama yapıp kaynağın verilmediği maddeler için
de aynı durum söz konusudur. Müellifin sadece kaynaklarını zikrettiği maddelere ise
daha sonra tekrar dönüp tamamlama niyetinde olabileceği varsayılabilir.

Elmalılı merhumun bu eserini hazırlarken başvurduğu veya başvurmayı tasarla-
dığı kaynak eserlerden bazıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Mecelle	Dürr-i Muhtar	Tılbetü't-Talebe
Mebûsût (Serahsî'nin),	Okyanus	Hidâye
Bedâiu's-sanâi'	Muvâfakât	Înâye
Şerhu Pezdevî	Tenvîru'l-Ebsâr	Fethu'l-Kadîr
Mir'ât	Zeylâi	Haşîye-i İbn Âbidin
Külliyat (Ebu'l-Bekâ)	Kadîzâde (Fethu'l-Kadîr'in Tekmilesi)	Kamûs
Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn	Ahkâm-ı Sultaniyye	Sirâciyye
Dürer	Fusûlü'l-Bedâyi' (Fenârî)	Halebî
et-Turuku'l-hükmiyye	Fetâvâ-yı Hindiyeye	

Tablo 1. İslam Hukuk Kâmusu'nda Yer Alan Bazı Referans Kaynaklar

Bu eserlerin *İslam Hukuk Kâmusu* içerisinde sıkça zikredildiği görülmektedir. Kimi zaman eser sadece ismen zikredilirken bazı yerlerde cilt ve sayfa numarası verildiği de görülmektedir.

İslam Hukuk Kâmusu'nun elimizde bulunan orijinal metnine bakıldığında eserin mufassal bir fıkıh eseri hüviyetinden ziyade fıkıh terimlerini içeren bir hukuk sözlüğü özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Maddelerin harf sıralamasına göre tasarlanması, kısa açıklamalarla yetinilmesi, müellifin açıklamalarda kullandığı sade dil ve diğer sebepler bu çıkarımı doğrulamaktadır.

3. “Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu” Adlı Eserde Yer Alan İfadelelerin Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’a Aidiyet Problemi

3.1. “Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu” Adlı Eser Hakkında

Elmalılı Hamdi Yazır'ın *İslâm Hukuk Kâmusu* eserini tamamlamadığını ifade etmiştik. *İslam Hukuk Kâmusu*'nun orijinal metni Eser Neşriyat görevlilerince Elmalılı'nın torunu Hamdun Yazır'dan temin edilmiş ve yayına hazırlanması için Sıtkı Güllü'ye teslim edilmiştir. Elmalılı'nın metrukâtı içerisinde yer alan eser, Sıtkı Güllü ve Av. Ayhan Yalçın tarafından yayına hazırlanmış ve 1996 yılında basılmıştır. Bu esere “*Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*” ismi verilmiştir. Eserin yazarı olarak kapak sayfasında Elmalılı Hamdi Yazır'ın ismi zikredilmiştir. Yayına hazırlayan olarak ise, 1,3,4 ve 5. Ciltlerde Sıtkı Güllü, 2. Ciltte ise Av. Ayhan Yalçın'ın ismi yazılmıştır.

Eserin önsöz veya kitaba dair açıklamaların yapıldığı bir bölümü mevcut değildir. Dolayısıyla eserde geçen madde açıklamalarının ne kadarı Elmalılı'ya ait ne kadarı yayına hazırlayana ait bu hususta herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Esere bakıldığında dört binin üzerinde fıkıh kavramına açıklamalar getirildiği görülmektedir. Madde açıklamalarında verilen bilgilerin hangi kaynaklardan elde edildiğini gösterir herhangi bir akademik yöntemin takip edilmediği görülmektedir. Merhum Sıtkı Güllü'nin ciddi emeklerle bu eseri yayına hazırladığı şüphesizdir. Güllü'nin beş cilt, 2500 sayfalık hacmi olan bu eserde belki bir cildi aşmayacak hacimde olan Elmalılı'nın *Kâmusu*'nu aştığı, çokça eklemeler yaptığı ve yeni bir neşir ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak eserin bu hâliyle Elmalılı'nın metrukâtında bulunan *İslam Hukuk Kâmusu* olduğunu beyan etmek ve eserin yazarı olarak Elmalılı'yı göstermek oldukça yanlış ve yanıltıcı bir sonuç doğurmaktadır. Özellikle akademik çalışmalarda sık sık eserde bulunan bilgilerin

Elmalılı'ya ait *İslam Hukuk Kâmusu*'nda geçtiği düşünülerek atıflar yapıldığı gözlemlenmektedir.¹⁹

3.2. Eserdeki İfadelerin Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a Aidiyeti Problemini Yansıtan Gereçler

Eser Neşriyat'ın *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmûsu* adını taşıyan eserinin Elmalılı Hamdi Yazır'a aidiyeti noktasında ciddi itirazlar bulunmaktadır. Bu itirazı ilk olarak dile getiren araştırmacılardan biri Ferhat Koca olup eser hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“...kitapta verilen bilgilerle müellifin (Elmalılı) el yazısıyla yazdığı orijinal nüsha karşılaştırıldığında, arada büyük farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Zira, orijinal metinde kelime veya kavramların tanımı ile ilgili bilgiler çok kısa ve azamî yarım sayfa iken, elimizde bulunan eserde sayfalarca açıklamalar yer almaktadır...”²⁰

“Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu”²¹ başlıklı çalışmada dikkat çekildiği üzere Eser Neşriyat tarafından yayınlanan eserin muhtevası bu itirazları doğrular niteliktedir. Nitekim eserin hangi prensiplere uyularak hazırlandığı bilinmemektedir. Koca'nın ifade ettiği gibi orijinal metinle Gülle'nin neşri arasında ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu durum neşredilen eserin açıklamalarındaki bilgilerin tamamının Elmalılı'ya ait olmadığını göstermektedir. Madde açıklamalarındaki bilgilerin ne

¹⁹ Örneğin, Sonçağ yayınlarından 2023 yılında basılan Yusuf Balta'nın, *İslam Hukuku'nda Şirketler ve Tartışmalar* isimli çalışmasında (s. 31, dipnot 43) “Bu ayette, aynı zamanda eski antik çağlardan bu yana insanlar arasında ortaklık kurmanın varlığını ve ortakların ortaklık hukukunu çığnediklerini haber verilmektedir.” şeklinde bir bilgi nakledilmekte ve bu bilgi için “Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuki İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu* 7/63 ve Muhammed Hamdi Yazır'ın, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu*, haz. Sıtkı Gülle, 5/100” kaynak gösterilmektedir. Oysa Bilmen'in eserinde mevcut olan bu bilgi Yazır'a isnad edilen eserin orijinal (bk. 179) metinde mevcut değildir. Eseri yayına hazırlayan Gülle muhtemelen başka eserlerden bilgi aktarımı yapmıştır. Aynı şekilde Yusuf Balta çalışmasında (s. 39, dipnot 77) Yazır'a atıfla şirket-i ibaha hakkında bilgi vermektedir. Oysa Elmalılı merhum (orijinal metin s. 179'da) sadece “Şirket-i ibâha, Mecelle 1045. Maddeye bak” demenin ötesinde bir bilgi vermemiştir. Bir başka örnek; Balta'nın (s. 102) “Ortakların Kârı Paylaşmaları ve Şirket Zararına Ortak Olmaları” başlığı altında naklettiği bilgiler Elmalılı merhuma değil, Gülle'ye aittir. Elmalılı merhum (s.179) şirket-i inan maddesinin tarif ve aynı zamanda tarafların birbirinin vekili olacağını beyan bir de Mecelle'de ilgili maddeye (md. 479) atıfta bulunmanın ötesinde bir bilgi vermemişken, Gülle'nin (5/107'de) şirket-i inan ile şirket-i mufâvazanın birbirinden ayrıldığı noktaları beş madde hâlinde sıralamıştır. Hâsılı buna benzer çok örnek vermek mümkündür. Gülle başka eserlerden derlediği bilgiler Yazır'a ait gibi zikredilmiş, yazar da bunu tetkik imkânından mahrum olduğu için aynen nakletmiştir.

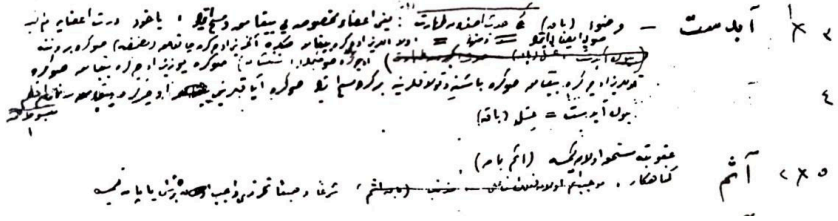
²⁰ Ferhat Koca, “Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu I-V”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (1999), 297-300.

²¹ Çolak, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hukukçuluğu (Hak Dini Kur'an Dili Bağlamında)*, 37-40.

kadarının neşredenin ilavesi olduğu ne kadarının orijinal metinde yer aldığı da orijinal metinle karşılaştırmadıkça anlaşılacaktır.

Bu noktada eserin ilk maddelerinden biri olan “âbdest” maddesi örnek gösterilebilir:

[Orijinal nüsha, sayfa 1]

Resimlerden anlaşılacağı üzere orijinal metinde “âbdest” maddesi kısa ve öz bir şekilde açıklanırken Güllü neşrinde 15 sayfa bir açıklama ile oldukça geniş tutulmuştur.²² Güllü’nin bir fıkıh ıstılahları sözlüğü mesabesinde olan Elmalılı’nın eserini mufasal bir temel fıkıh metnine çevirme gayretinde olduğu anlaşılacaktır.

Orijinal metindeki ifadelerle neşirdeki ifadelerin farklılığı bizzat Sıtkı Güllü’ye sorulmuş ve o da yıllar önce şu cevabı e-mail üzerinden ulaştırmıştır:

“...Merhum ‘Yevm-i Nüşur’a kadar maddeleri yazmış, yani yazmak istediği madde başlıklarının tamamını defterine geçirmiş ve sonlarına doğru da yer yer bazı maddelerde ya bilgi sunmuş ya da bilgi alacağı kaynakları göstermiştir. Biz hazırladığımız çalışmada kendi katkılarımızı “açıklama” başlığı altında ayırmıştık, maalesef yayında bunun çıkarıldığını gördük ki bu da yayıncının bir tağriridir! Aslında eserin ismini de farklı tasarlamıştık. Çalışmada Ali Haydar Efendi’nin Dürerü’l-Hükkam’ının büyük bir kısmı aktarıldığı gibi Haşiyetü’t-Tahtâvî ve Ömer Nasuhi Bilmen’in İstılahat’ından da geniş çapta yararlanılmıştır.”²³

Güllü eserdeki ifadelerin Elmalılı’ya aidiyeti noktasında ortaya çıkan sorunun yayınevinden kaynaklandığını söylemiştir. Nitekim bu neşrin, tamamı Elmalılı’ya ait bir çalışmanın sadeleştirilmiş şekli olmadığı bizzat neşreden tarafından da ikrar edilmiştir.

Eser Neşriyat tarafından hazırlanan yayının, Elmalılı’ya ait olup olmama problemini yansıtan gözlemlerimizi dört başlıkta örnekleriyle birlikte zikredeceğiz.

²² Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 1, 10-25.

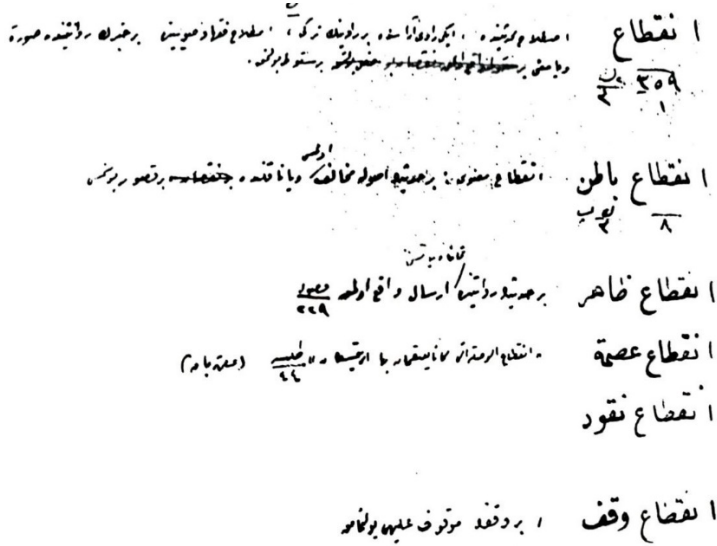
²³ Sıtkı Güllü ile 27 Ağustos 2007 tarihindeki yazışma için bkz. Abdullah Çolak, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hukukçuluğu* (Malatya: EKM Matbaacılık, 2011), 41-42.

3.2.1. Orijinal Nüshada Var Olan Maddelerin Bazılarına Eserde Yer Verilmemesi

El yazması nüshada mevcut olan اشهر حرم، اكادة، انقطاع عصمة، انقطاع نقود، ايجاز، تكبير، El yazması nüshada mevcut olan اشهر حرم، اكادة، انقطاع عصمة، انقطاع نقود، ايجاز، تكبير، gibi maddelere sadeleştirilerek yapılan yayında hiç yer verilmemiştir.

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 47]

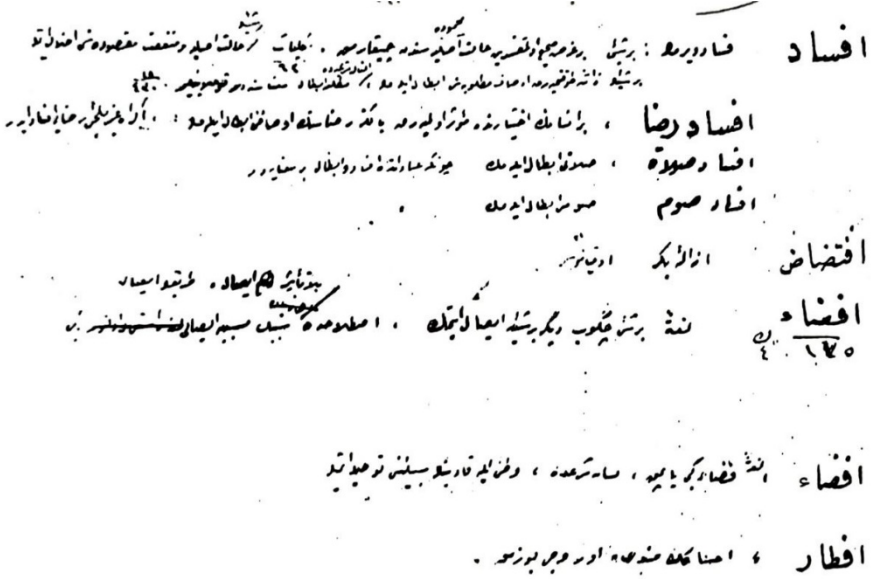

Görüldüğü üzere Elmalılı'ya ait el yazma nüshada *İnkîâtâ'-i 'ismet* (انقطاع عصمة) maddesi açıklama ile birlikte yazılmıştır. Güllü neşrine baktığımızda ise bu maddeye ve açıklamaya hiç yer verilmediği görülmektedir.²⁴ Bununla birlikte orijinal nüshada bulunan *İnkîâtâ'-ı nukûd* (انقطاع نقود) maddesi açıklama zikredilmeksizin yer alırken Güllü neşrinde bulunmamaktadır.

²⁴ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstîlâhları Kâmusu*, 2, 513.

❖ Örnek

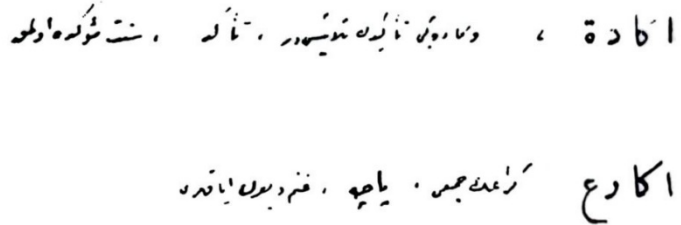
[Orijinal nüsha, sayfa 38]

Elmalılı'ya ait nüshada *ifdâ* (افضاء) maddesi açıklama ile iki kez kaleme alınmıştır. Ancak Gülle'nin harf sırasına göre basılan neşrinde "İ" harfi içerisindeki maddeleri incelediğimizde orijinal nüshadaki *ifdâ* maddesine ve açıklamalarına değinilmediği görülmüştür.²⁵

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 41]

²⁵ Yazır, Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu, 2, 442-443.

Yukarıda görüldüğü üzere el yazması nüshada *İkâde* (إكادَة) maddesi açıklama ile birlikte yazılmıştır. Gülle neşrinde ise bu maddeye ve açıklamasına yer verilmediği tespit edilmiştir.²⁶

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 32]

Bu örneğe baktığımızda da yazma nüshada *Eşhürü Hurum* (اشهر حرم) maddesi açıklama ile birlikte yazılmıştır. Gülle neşrinde ise bu maddeye ve açıklamasına yer verilmediği tespit edilmiştir.²⁷

3.2.2. Orijinal Nüshada “Şu Esere Bak” Şeklinde Not Düşülen Yerlerin Gülle Tarafından Doldurulması

Yazma nüshayı incelediğimizde Elmalılı Hamdi Yazır’ın bazı maddelere açıklama yazdıktan sonra geniş bilgi için “şu esere bak” şeklinde not düştüğü görülmektedir. Gülle neşrinde ise bu şekilde geniş bilgiye yönlendirilen bazı maddelerin, ilgili kaynağa başvurularak madde açıklamasına eklemeler yapıldığını tespit ettik.

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 41]

Bu örnekte “*ikrâh*” maddesi Elmalılı tarafından açıklama ile birlikte yazılmıştır. Maddenin sonunda ise geniş bilgi için *Mecelle ve Külliyât’a* bakılması önerilmiştir. Ancak Gülle neşrinde *ikrâh* maddesinin beş sayfada anlatıldığı görülmektedir.²⁸ Merhum

²⁶ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 2, 469-486.

²⁷ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 1, 409.

²⁸ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 2, 475-479.

Gülle'nin orijinal nüshada önerilen kaynağa başvurarak eklemeler yaptığı düşünülebilir. Ancak Gülle neşrinde herhangi bir atıf sistemi kullanılmaması sebebiyle Elmalılı'nın önerdiği kaynaklar dışında başka eserlere başvurup başvurmadığı da bilinmemektedir.

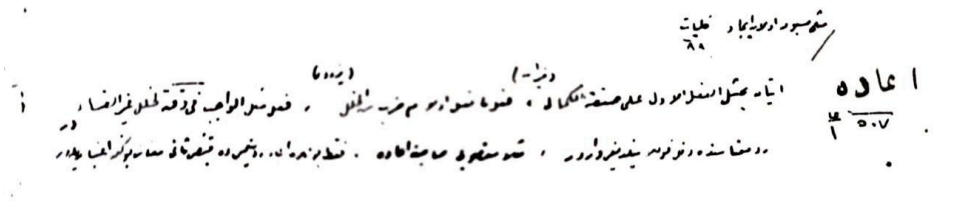
Elmalılı'nın kendi yazdığı açıklama ile Gülle tarafından eklenen açıklamaların ayırt edilebilmesi için ilavelerin farklı bir yazı tipinde yazılması veya dipnot kısmında ek bilgilere yer verilmesinin daha isabetli olacağı söylenebilir. Çünkü Elmalılı'nın herhangi bir madde hakkında “şu esere bak” derken tashih esnasında o eserden ne kadarını çalışmasına aktaracağı bilinmemektedir.

3.2.3. Orijinal Metinde Verilen Bazı Bilgilerin Eksik Aktarılması

Eser Neşriyat'ın yayınladığı esere baktığımızda Elmalılı'nın kaleme aldığı orijinal nüshadaki bazı bilgilere yer verilmediğini fark ettik. Kimi zaman uzun bir satıra yer verilmediği görülürken kimi zaman birkaç kelimeye veya tanıma yer verilmediği tespit edilmiştir.

❖ *Örnek*

[Orijinal nüsha, sayfa 35]

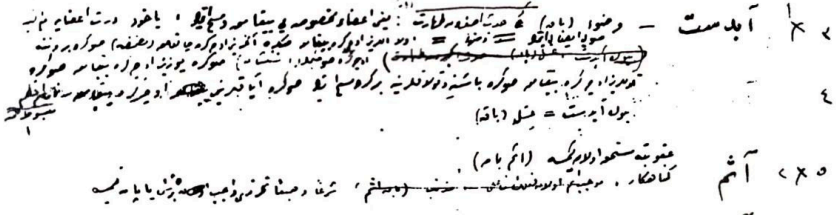

İ'âde maddesi Gülle neşrinde “Misli mesbûk olan icâd, benzeri daha önce vücuda getirilmiş nesnedir. ‘Red’ ma'nâsında kullanıldığı da vardır”²⁹ ifadeleriyle yazılmıştır. Orijinal nüshada yer alan bir kısım açıklamalara ise hiç yer verilmemiştir.

²⁹ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 2, 396.

❖ Örnek

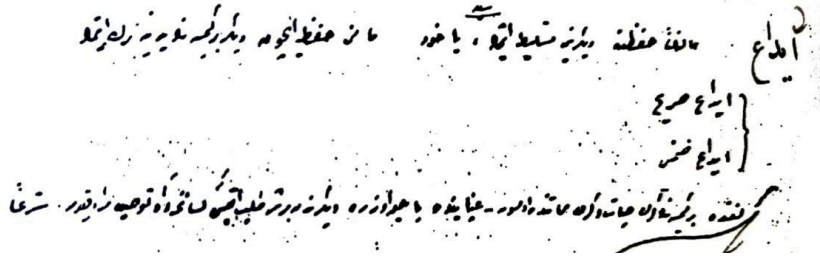
[Orijinal nüsha, sayfa 1]

Yazma nüshada görüldüğü üzere Âbdest maddesinin sonunda “Büyük âbdest = Gu-sül (bak)” ifadesi ile okuyucu maddeyle ilintili diğer bir maddeye yönlendirilmektedir. Ancak Gülle neşrinde bu kısımda yapılan açıklamalara eklenmediği görülmüştür.³⁰

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 52]

El yazması nüshasında da îdâ' maddesinin sonunda başka ifadelerle yer verilirken Gülle neşrinde Elmalılı'nın kendi ifadelerine yer verilmemiştir.³¹

Bu örneklerin dışında metin içerisinde birçok noktada Elmalılı'nın ifadelerinin hazırlanan neşre aktarılmadığı veya eksik aktarıldığı görülmektedir. Bu problemi de göz önüne aldığımızda Eser Neşriyat tarafından yayınlanan neşrin, Elmalılı'nın *İslam Hukuk Kâmusu* isimli yarım kalan çalışmasını tam olarak yansıtmadığını söyleyebiliriz.

3.2.4. Orijinal Metinde Olmayıp Gülle'nin Neşre Hazırladığı Metinlerde Yer Alan Kısımlar Bulunması

Elmalılı Hamdi Yazır'ın metrukâtında ortaya çıkan *İslam Hukuk Kâmusu* isimli eserin son 1578 maddesinde herhangi bir açıklama yapılmadığını daha önce ifade etmiştik. Bu maddelerin bir kısmında Elmalılı tarafından sadece açıklama için

³⁰ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 1, 10-25.

³¹ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 2, 436.

başvurulabilecek kaynak isminin tespit edildiğini görmekteyiz. Ancak bunun ötesinde bir açıklamaya rastlanılmamıştır.

Eser Neşriyat'tan yayınlanan ve Elmalılı'ya nispet edilen esere baktığımızda ise isim tespiti dışında herhangi bir açıklama veya kaynak zikredilmeyen mezkûr 1578 madde hakkında Gülle tarafından açıklamalar yazıldığı dikkatimizi çekmektedir.

Bunun yanı sıra Elmalılı'nın birkaç cümle ile açıkladığı maddelere Gülle tarafından sayfalarca ilaveler eklendiği görülmektedir. Neşrin belki de en çok eleştiri alan yönü de budur. Eserin birçok yerinde bu ilaveler göze çarpmaktadır. Öyle ki; bazen orijinal nüshada üç cümle ile açıklanan bir madde Gülle neşrinde yirmi sayfayı geçebilmektedir.

Elmalılı'nın mevcut yazma nüshasına bakıldığında bir cildi geçmeyecek bir hacimde olduğu açıkça görülmektedir. Ancak neşir beş cilt olarak yayına hazırlanmıştır. Bu durum bile tek başına “*Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*” eserinin Elmalılı'ya aidiyeti ve dolayısıyla referans olarak kaynak güvenilirliği problemini gözler önüne sermektedir.

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 14]

احياء وموت ارضوا موتكم (موت) اعماركم
 (بجودهم) نهيهاة نايين سبارله ۵۶ ولادتى ۰
 ۲۸۶

Yazma nüshasında *İhyâ-i Mevât* maddesi “*Arz-ı mevâtı i'mâr etmek yani hayat-ı nâmiyesine sebep olmak*” şeklinde ifade edilmişken Gülle neşrinde Elmalılı'ya ait orijinal nüshadaki ifadeler latinize edildikten sonra yedi sayfa ilave açıklamalar yapıldığı görülmektedir.³²

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 13]

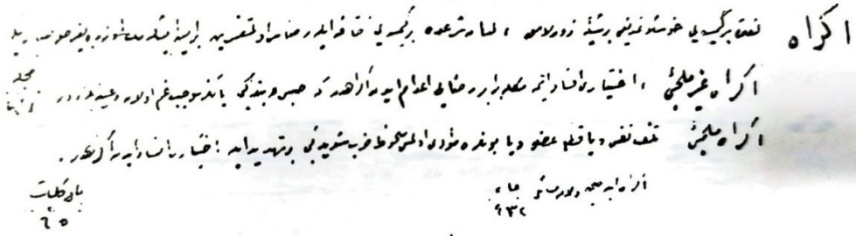
۱۴۹ اجماع
 حجه بدل كوندر ملك

³² Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 2, 462-468.

Yazma nüshasında *İhcâc* maddesi “*Hacc’a bedel göndermek*” şeklinde sadece bir cümle ile açıklanmıştır. Ancak ilgili neşirde Gülle tarafından yapılan ilaveler neticesinde *ihcâc* maddesinin açıklaması dört sayfayı aşmaktadır.³³ Bir kimsenin bir başkasını yerine hacca göndermesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bu neşir kaynak gösterildiğinde verilen dört sayfalık bilginin tamamının Elmalılı merhuma aitmiş gibi bir yanlış yönlendirmeye sebep olmaktadır.

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 41]

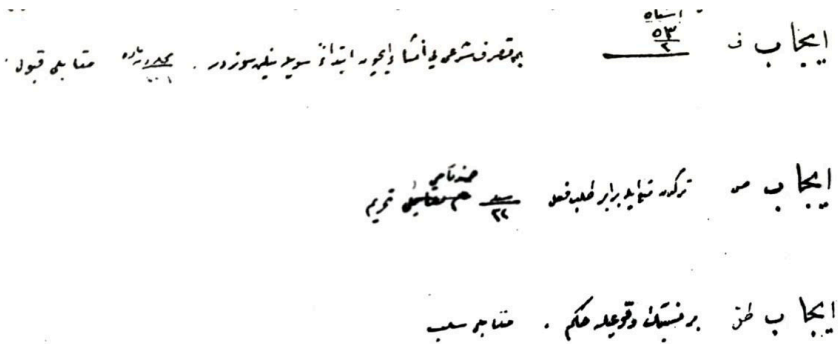

İkrâh
 نفع بر کسی در خدمت زنی برسد زود لایق و نامشروع بر کسی که تا فایده حاصله از تصرفیه بر اینست که در خدمت زنی برسد
 اگر او غیر مسلم باشد اختیار او را در تمام باره طایفه اعلام نماید و اگر احد کس حبس و بندگی یا در وجهی غیر از این در خدمت زنی برسد
 اگر او مسلم باشد نفع نفع و یا قلم عضو و یا بوند و طرد او از مملکت غیر مستحب است بر همه ریاضه اختیار او را در طرد او
 از راه بیجه و در صورتی که
 ۶۰

Yazma nüshasında *İkrâh* maddesine yapılan açıklama üç satırdan oluşmaktadır. Gülle neşrine baktığımızda ise yapılan ilavelerle birlikte *ikrâh* maddesinin beş sayfada anlatıldığı görülmektedir.³⁴

❖ Örnek

[Orijinal nüsha, sayfa 52]

İcâب
 به مقصد شرعی یا انسانی یا غیره ابتدا و سرانجامه سوزور . صحیح قول
 ۵۲
 ایجاب صد ترک و تکلیف برابر بعد از حد
 ایجاب طرز بر نسبت و قواعد حکم . صحیح سب

³³ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 2, 447-451.

³⁴ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 2, 475-479.

Yazma nüshasında *îcâb* maddesi ile ilgili yapılan açıklamada “*Bir tasarruf-ı şer’îyi inşâ için söylenen sözdür. Mukâbili kabul*” denilmekle yetinilmiştir. Diğer *îcab* kavramları ise birer cümle hâlinde ifade edilmişken bu madde Gülle neşrinde yarım sayfa olarak aktarılmaktadır.³⁵

❖ *Örnek*

[Orijinal nüsha, sayfa 211]

Yazma nüshasında açıklama veya kaynak yazılmayan 1578 madde arasında *ilm*, *ilm-i ûlâ* ve *ilm-i bedîhî* gibi maddeler de bulunmaktadır. Ancak Eser Neşriyat tarafından yayımlanan neşirde bu maddelere açıklamalar yazıldığı görülmektedir. Sadece *ilm* maddesi hakkında yaklaşık sekiz sayfa açıklamaya yer verildiği görülmektedir.³⁶ Dolayısıyla “*ilm*” kelimesi hakkında tarifinden, çeşitlerine, *ilm* öğrenmenin hükmünden faziletine dair bilgiler Gülle tarafından hazırlanan ve Elmalılı merhuma nispet edilen çalışmadan nakleden bir kimse aslında Elmalılı’nın o konudaki görüşlerini değil neşre hazırlayanların görüşlerini aktarmış ve okuyucusunu da yanlış yönlendirmiş olacaktır.

Sonuç

Orijinal el yazma nüshası dikkate alınarak hazırlandığı imajı verilen *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu* isimli çalışma; yayına hazırlayan tarafından asıl nüshadaki bilgilere büyük oranda sadık kalınmış olsa en fazla bir-iki ciltlik bir çalışma ortaya çıkması muhtemeldir. Ancak yayıncının kendi tasarrufu ile yaptığı ilavelerle beş ciltlik bir muhteva ortaya konulmuştur. Gerçekte bir emek mahsulü olmakla birlikte, çalışmanın ne kadarının merhum Elmalılı’ya ne kadarının merhum Gülle’ye ait olduğu

³⁵ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 2, 410-411.

³⁶ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 2, 494-501.

açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulmadığından çalışma bu hâliyle Elmalılı'ya ait bir çalışma gibi gösterilmesi noktasında problem olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak Elmalılı'ya ait olan ve yarım kalmış bu kamusun kaynak değeri taşıyabilmesi için el yazma nüshasına (müellif nüshasına) sadık kalınarak, sadece Elmalılı'nın verdiği bilgiler aktararak yeniden latinize edilmiş hâli, sonuna orijinal metin de eklenerek yayımlanmalıdır. Bu konuda yapılan daha önceki çalışmalarda da dikkat çekildiği üzere Eser Neşriyat tarafından hazırlanan *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu* isimli çalışma tekrar gözden geçirilmeli; Elmalılı'ya ait olan bilgiler, onun işaret ettiği yerlerden alınan bilgiler açıkça belirtilmeli, sadece ismi tespit edilen maddeler yayına hazırlayan tarafından yazılacaksa bu da ayrıca belirtilmelidir. Bunu yaparken Elmalılı merhuma ait olan ile Sıtkı Gülle tarafından esere ilave edilen kısımlar farklı punto ya da Elmalılı'ya ait olanlar kalın (bold) ve köşeli parantez içerisinde, Gülle'ye ait olanlar farklı yazı karakteri ile verilerek ayrıştırılmalı ve bu ayrıntı da kitabın başlangıcında okuyucuya açıkça ifade edilmelidir. Aksi hâlde çalışma bir emek mahsulü olmakla birlikte güvenilirliği açısından problem oluşturmaya ve akademik çalışmalarda kullanılamayacak nitelikte olmaya devam edecektir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: AÇ (%70), MFK (%30), Veri toplanması/Data collection: AÇ (%60), MFK (%40), Veri Analizi/Data Analysis: AÇ (%50), MFK (%50), Makalenin Yazımı/Writing up: AÇ (%50), MFK (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: AÇ (%40), MFK (%60).

Kaynakça

Ağırman, Cemal. “İlimi araştırmalarda Dipnot Gösterimi Üzerine (Ayet-Hadis Örneği)”.
Diyanet İlmî Dergi 40/1 (2004),

Arslantürk, Zeki. *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

- Atik, Necmi. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İslâm Hukuk Kâmusu ve Âdem Maddesi’nin Tahlili”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (2017),
- Bulut, İhsan. *Eski Türk Edebiyatı Açısından Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’a Ait Yayınların Tetkiki (İnceleme-Metin)*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Babanzâde Ahmed Naim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çolak, Abdullah. *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*. Antalya: Yazar Ofset Matbaacılık, 2012.
- Çolak, Abdullah. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hukukçuluğu*. Malatya: EKM Matbaacılık, 2011.
- Çolak, Abdullah. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Hukukçuluğu (Hak Dini Kur’an Dili Bağlamında)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık, 11. Basım, 1996.
- Gürkan, Menderes. “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005).
- Hansu, Hüseyin. “et-Tecrîdü’s-Sarîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/251-252. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Koca, Ferhat. “Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu I-V”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (1999).
- Naîm, Ahmet. *İslam Ahlakının Esasları*. haz. Recep Kılıç. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.